

VU Research Portal

Herstelrecht op het terrein van verkeersongevallen

Becx, Iris

published in

Recht der werkelijkheid
2020

DOI (link to publisher)

[10.5553/RdW/138064242020041002007](https://doi.org/10.5553/RdW/138064242020041002007)

document version

Publisher's PDF, also known as Version of record

document license

Article 25fa Dutch Copyright Act

[Link to publication in VU Research Portal](#)

citation for published version (APA)

Becx, I. (2020). Herstelrecht op het terrein van verkeersongevallen. *Recht der werkelijkheid*, 41(2), 78-85.
<https://doi.org/10.5553/RdW/138064242020041002007>

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

vuresearchportal.ub@vu.nl

WERK IN UITVOERING

Herstelrecht op het terrein van verkeersongevallen.

Iris Becx

Introductie

Dit promotieonderzoek gaat over *restorative justice* op het terrein van verkeersongevallen. Slachtoffers en veroorzakers van verkeersongevallen hebben immateriële behoeften, zoals contact met de ander en hun eigen verhaal kunnen delen.¹ De huidige afwikkelingspraktijk biedt onvoldoende ruimte om tegemoet te komen aan deze immateriële behoeften. In dit promotieonderzoek² staat de vraag centraal hoe restorative justice (of herstelrechtelijke praktijken) een rol kan spelen in het duurzaam oplossen van conflicten in de context van verkeersongevallen, zodat het huidige verzekerings- en aansprakelijkheidssysteem beter kan voorzien in de immateriële behoeften van slachtoffers en veroorzakers.

In dit artikel wordt eerst een theoretisch kader geschetst waarbij de notie van ‘gestolen’ conflicten gebruikt wordt om de praktijk van de afwikkeling van letselschade te begrijpen. Restorative justice wordt gepresenteerd als de oplossing voor deze ‘gestolen’ conflicten. Daarna zullen verschillende deelprojecten uit het promotieonderzoek uitgelicht worden. Het stuk wordt afgesloten met een korte nabeschuiving.

‘Gestolen conflicten’

Voor de theoretische basis van het proefschrift wordt onder andere gekeken naar het werk van Nils Christie. Christie stelt in zijn, inmiddels tot de klassiekers behorende, artikel *Conflicts as property* dat conflicten van grote maatschappelijke en sociale waarde zijn.³ Conflicten zijn namelijk momenten waarop waarden en normen opnieuw bevestigd kunnen worden, maar ook momenten waarop de discussie gevoerd kan worden over ethiek en rechtvaardigheid en hoe daarmee om te gaan. Daarnaast zijn conflicten ook mogelijkheden om deel te nemen in een samenleving. Het omgaan met conflicten bindt hen die de gevolgen van een conflict direct aangaan. In het artikel beargumenteert Christie dat, in sterk geïndustrialiseerde samenlevingen, conflicten systematisch worden ‘gestolen’ door juridi-

1 Aertsen & Hutsebaut (2010), Akkermans (2009), Akkermans & Hulst (2014).

2 De betrokken promotoren zijn prof. Arno Akkermans (Vrije Universiteit Amsterdam) en prof. Katrien Lauwaert (Vrije Universiteit Amsterdam en Moderator – Forum voor Herstelbemiddeling). Dr. Nieke Elbers is co-promotor.

3 Christie 1977.

sche professionals als de rechterlijke macht en de advocatuur. Zeker in het strafrecht, de context waarbinnen Christie zijn artikel schreef, heeft het Openbaar Ministerie de rol van het slachtoffer grotendeels overgenomen. Een misdrijf wordt gedefinieerd als een misdrijf tegen de Staat, en niet zozeer tegen een persoon. Daarnaast worden de belangen van verdachten behartigd door de advocatuur en worden er vonnissen uitgesproken in procedures die buiten de leefwereld van het gewone volk liggen. Christie betoogt dat de ontvreemding van conflicten leidt tot vervreemding tussen mensen in een samenleving.⁴ Er zou een segmentatie optreden tussen mensen op basis van onder andere fysieke omgeving en leeftijd. Hij betoogt dat mensen zich in sociale kringen begeven die gedefinieerd worden door onder andere demografische gegevens en fysieke nabijheid. Conflicten zijn, zo beargumenteert hij, situaties waarbij mensen uit verschillende sociale kringen met elkaar in contact komen. Op die manier zouden conflicten voor verbinding zorgen tussen mensen die elkaar, op basis van hun eigen sociale kringen, niet zouden treffen.

Christie schreef zijn artikel in het licht van criminaliteit en de reactie van het strafrecht daarop. De notie van ‘gestolen’ conflicten is echter ook toepasbaar in situaties van verkeersongevallen. Hoewel er in deze gevallen geen Staat of overheid is die de conflicten ‘steelt’, worden de conflicten wel degelijk overgenomen door andere – professionele – partijen. Doorgaans wordt de veroorzaker vertegenwoordigd door de aansprakelijkheidsverzekeraar en in veel gevallen heeft het slachtoffer een belangenbehartiger in de arm genomen. Contact tussen de twee betrokken partijen is er meestal enkel in het begin, als het schadeformulier wordt ingevuld. In sommige gevallen is dit gebrek aan contact tussen de betrokkenen problematisch en staat het herstel in de weg. Slachtoffers krijgen soms ernstig leed te verduren⁵ en door afwezigheid van contact kan het slachtoffer aannemen dat het gebeurde geen enkele rol speelt voor de veroorzaker.⁶ Tegelijk kunnen veroorzakers juist erg in hun maag zitten met het gebeurde en hun rol daarin, maar weten ze niet hoe en wanneer contact het beste vormgegeven kan worden.⁷ Het resultaat van dit gestolen conflict is dus, zoals Christie al schreef, dat slachtoffers en veroorzakers op een bepaalde manier van elkaar vervreemd raken. Bovendien kan het niet adresseren van hun emotionele behoeften hen in de weg staan bij het verwerken van de gebeurtenis.

Restorative justice

Christies analyse laat zien dat de huidige systemen van conflictoplossing de mens geen goed doen. Zijn analyse vormt daarmee een belangrijk fundament voor de uitwerking en toepassing van restorative justice. Restorative justice, in het Nederlands ook wel herstelrecht genoemd, richt zich op het herstellen van het leed dat

4 Christie 1977.

5 Atchison & McFarlane 1997, Weijermars 2014.

6 Aertsen & Wouters 2019.

7 Atchison & McFarlane 1997.

Iris Beex

is aangedaan.⁸ De behoeften van slachtoffers, veroorzakers en de bredere *community* staan daarbij centraal. De basisbeginselen van restorative justice verschillen van die van het strafrecht. Binnen het strafrecht worden vragen gesteld als: ‘wie heeft het misdrijf begaan?’, ‘welke wet is er overtreden?’ en ‘welke straf moet er worden opgelegd?’. Het is daarbij dus vooral gericht op het straffen van de dader. Restorative justice heeft juist tot doel om slachtoffer en veroorzaker met elkaar in contact te laten komen, om de aangerichte schade zo veel mogelijk te herstellen. Waar binnen het strafrecht het slachtoffer een kleine rol heeft, hebben slachtoffer en veroorzaker binnen restorative justice een gelijkwaardige rol. Vragen die in een herstelrechtelijk proces worden gevraagd zijn: ‘wie heeft er schade geleden’, ‘wat zijn de behoeften van de betrokkenen?’ en ‘hoe kan het leed zo veel mogelijk worden hersteld?’.⁹ Door deze andere invalshoek wordt restorative justice gezien als een alternatief voor het strafrecht.

Restorative justice wordt als theoretisch concept als werkwijze in de praktijk voornamelijk gebruikt binnen het strafrecht en de criminologie.¹⁰ Wie zoekt naar literatuur over restorative justice binnen de context van verkeersongevallen (of breder: het aansprakelijkheidsrecht), vindt maar weinig onderzoek. Dat betekent echter niet dat er in dit domein geen aandacht besteed wordt aan het herstellen van de relatie tussen slachtoffer en veroorzaker.¹¹ In Nederland organiseert Perspectief Herstelbemiddeling bijvoorbeeld bemiddelingen tussen slachtoffers en veroorzakers van verkeersongevallen. In hun meest recente jaarverslag vermelden zij dat het in 11% van de bij hen aangemelde delicten om verkeerszaken gaat.¹² Restorative justice heeft de mogelijkheid om te voorzien in de behoeften van betrokkenen waar het huidige aansprakelijkheidsrecht niet in voorziet.¹³ Zoals Ruitenbeek-Bart treffend schreef: ‘En zo steekt restorative justice twee helende handen uit: het helpt getroffenen een vuist te maken tegen ervaren onrecht, maar met een uitgestoken hand naar de dader.’¹⁴

Opbouw van het proefschrift

De afhandeling van letselschade kan een zware en complexe procedure zijn voor zowel slachtoffer als veroorzaker. In dit promotieonderzoek staat de vraag centraal hoe restorative justice, of herstelrechtelijke praktijken, een rol kunnen spelen in het duurzaam oplossen van conflicten in de context van verkeersongevallen, zodat het huidige verzekerings- en aansprakelijkheidssysteem beter kan voorzien in de immateriële behoeften van slachtoffers en veroorzakers. In verschillende deelonderzoeken wordt de positie van verzekeraars en belangenbehartigers onderzocht. De volgende drie deelonderzoeken komen aan bod: ‘De verzekeraar

8 Zehr 2015.

9 Zehr 2015.

10 Bolitho 2015.

11 Van Hoek & Slump 2011.

12 Jaarverslag Perspectief Herstelbemiddeling 2019.

13 Akkermans 2020.

14 Ruitenbeek-Bart 2019.

en het aanmoedigen van contact', 'Het ontwikkelen van langdurige klachten' en 'Doe het zelf? De invloed van het hebben van een belangenbehartiger'.

Deelonderzoek 1: De verzekeraar en het aanmoedigen van contact

Onderzoek laat zien dat in een behoorlijk deel van de gevallen betrokkenen op eigen initiatief contact opnemen met de ander.¹⁵ Dit is vooral het geval in dorpen en woonwijken waar men elkaar kent en het makkelijk is contact te zoeken. Betrokkenen staan over het algemeen positief tegenover het hebben van contact, maar de timing van contact blijkt belangrijk: wanneer er te laat contact gezocht wordt, kan dat gezien worden als mosterd na de maaltijd. Ook liet het onderzoek zien dat verzekeraars het contact niet namens de verzekerde kunnen voeren en dat excuses aanbieden namens de verzekerde als onoprecht overkomt. Wel is het zo dat verzekeraars een belangrijke rol kunnen spelen in het contact tussen betrokkenen en een stempel kunnen drukken op de manier waarop een slachtoffer het juridische proces ervaart.¹⁶ In het onderzoeksproject, dat aan de VU in samenwerking met het Verbond van Verzekeraars en Moondocs¹⁷ wordt uitgevoerd, wordt voortgeborduurd op eerder VU-onderzoek naar het aanmoedigen van contact. Voor dit nieuwe project wordt een online platform ontwikkeld waarop zowel slachtoffers als veroorzakers handvatten krijgen aangereikt om contact te zoeken met de ander. Vanuit de site van de verzekeraar en/of het online schadeformulier kan een betrokkene het platform bereiken. De onderzoeksmethode is tweeledig. Enerzijds wordt het platform zelf gebruikt om inzicht te krijgen in hoe bezoekers de site gebruiken. Hiervoor kunnen (korte) vragenlijsten geplaatst worden en kunnen bezoekers van het platform gevraagd worden feedback te geven. Daarnaast wordt, door middel van focusgroepen, verder onderzocht waar betrokkenen behoefte aan hebben en op welke manier verzekeraars hen kunnen ondersteunen.

Deelonderzoek 2: Het ontwikkelen van langdurige klachten

Een opvallend groot deel van de verkeersslachtoffers heeft na een ongeluk last van aanhoudende nekkklachten, mogelijk in combinatie met psychologische en cognitieve klachten.¹⁸ In de meeste gevallen verdwijnen de klachten na een bepaalde periode vanzelf, maar een deel van deze slachtoffers blijft ook na een halfjaar chronische klachten houden en is daardoor langdurig arbeidsongeschikt. Aan deze problematiek wordt vaak het label 'whiplash' gegeven, een term die ziet op het ongevalsmechanisme waarlangs die klachten kunnen ontstaan. In de medische wereld spreekt men van *whiplash associated disorder* (WAD). Percentages van het aandeel slachtoffers dat na een ongeval arbeidsongeschikt blijft, variëren van 12% tot 50%.¹⁹ De (internationale) literatuur stelt dat fysieke en ongevalsgerela-

15 Hulst, Akkermans & Buschbach 2014.

16 Aertsen & Hutsebaut 2010.

17 Moondocs ontwikkelt en produceert documentaires, auteursfilms, kunstfilms, educatief materiaal, websites en series, vanuit een brede culturele en maatschappelijke betrokkenheid.

18 Agnew e.a. 2015.

19 Adams e.a. 2007, Athanasou 2005, Buitenhuis e.a. 2009, Scholten-Peeters e.a. 2003, Miró, Nieto & Huguet 2008 en Radanov, Sturzenegger & Di 1995.

Iris Beex

teerde factoren een minder grote rol spelen bij het ontwikkelen van chronische klachten dan voorheen werd aangenomen. In plaats daarvan worden psychosociale factoren, zoals doemdenken en ervaren (procedurele) onrechtvaardigheid gelinkt aan het ontwikkelen van klachten.²⁰ De manier waarop slachtoffers ongevallen en hun nasleep ervaren, zou een rol spelen in het al dan niet ontwikkelen van een functionele beperking. Eerder uitgevoerde experimenten laten zien dat vroegtijdige psychosociale interventies kunnen resulteren in een hogere mate van terugkeer naar werk bij verkeersslachtoffers met WAD-klachten.²¹ Ook het verwickeld zijn in een letselschadeprocedure wordt genoemd als herstelbelemmerend.²² In dit deelonderzoek wordt door middel van een *delphi poll*²³ onderzocht wat volgens juridische professionals (daaronder vallen schadebehandelaren bij verzekeraars en belangenbehartigers van slachtoffers) belangrijke factoren zijn in het ontwikkelen van chronische klachten. Dergelijk onderzoek is nieuw: hoewel deze professionals al in een vroeg stadium contact hebben met slachtoffers en dus potentieel een grote rol kunnen spelen in het vroeg detecteren van risicofactoren, zijn zij nooit meegenomen in eerder onderzoek.

Deelonderzoek 3: De invloed van het hebben van een belangenbehartiger

Het afhandelen van letselschade is een proces waarbij het slachtoffer via de verzekeraar van de wederpartij vergoeding vordert voor geleden materiële en/of immateriële schade. Daarbij kan een slachtoffer hulp krijgen van een belangenbehartiger zoals een letselschadebureau of -advocaat, of het slachtoffer (de benadeelde partij) handelt de eigen schade af. Uit zowel nationale als internationale literatuur blijkt dat de betrokkenheid bij een juridische procedure een negatief effect kan hebben op welzijn en herstel.²⁴ In dit deelonderzoek wordt onderzocht wat de invloed is van een belangenbehartiger en op welke manier zij tegemoetkomen in de immateriële behoeften van mensen. Het onderzoek, dat gesteund wordt door het Verbond van Verzekeraars, is zowel kwalitatief als kwantitatief van aard, en vergelijkt groepen slachtoffers met en zonder belangenbehartiger in hun ervaringen met en uitkomsten van het letselschadep proces.

Tot slot

Restorative justice biedt een interessante invalshoek om schadeafwikkeling na een verkeersongeval te benaderen. Het schenkt meer aandacht aan emotionele

20 Adams e.a. 2007, Atherton e.a. 2006, Heron-Delaney, Warren & Kenardy 2017, Ferrari & Schrader 2001 en Sullivan e.a. 2006.

21 Sullivan e.a. 2008.

22 Cameron 2020.

23 Een *delphi poll*-methode houdt in dat de input van een groot aantal experts wordt gevraagd ten opzichte van een kwestie waar nog geen consensus over bestaat. Door de antwoorden van de experts op eerder uitgestuurde vragenlijsten naar de volledige groep terug te koppelen, wordt in een aantal rondes geprobeerd tot breed gedeelde kennis te komen.

24 Murgatroyd e.a. 2015, Elbers, Van Wees & Akkermans 2012, Elbers e.a. 2013, Spearing & Connelly 2011, Akkermans & Van Wees 2007, Huver e.a. 2007, Grant e.a. 2014 en Keet, Heavin & Sparrow 2017.

behoefden van zowel slachtoffers als veroorzakers, maar het biedt ook een handvat voor juridische professionals zoals de advocatuur en verzekeringsmaatschappijen om het conflict ‘terug te geven’ aan de betrokkenen. Hoewel uit eerder onderzoek is gebleken dat professionele partijen de rol van bijvoorbeeld de veroorzaker niet kunnen overnemen, kunnen ze wel een positieve invloed hebben op de ervaring van de letselschadeafhandeling. Bovendien kunnen zij een rol spelen in de totstandkoming en wellicht vorming van contact tussen betrokkenen. Op het moment van schrijven worden de eerste projecten afgerond en wordt de publicatie over de invloed van het hebben van een belangenbehartiger eind dit jaar verwacht.

Referenties

- Adams, H., T. Ellis, W.D. Stanish & M.J. Sullivan, ‘Psychosocial factors related to return to work following rehabilitation of whiplash injuries’, *J Occup Rehabil* 2007-17(2), p. 305-15.
- Aertsen, I. & Hutsebaut, F., *Kinderen als slachtoffer van het verkeer. Onderzoek naar de noden, behoeften en ervaringen van verkeersslachtoffers en hun nabestaanden*, Brussel: ASP/VUB-PRESS/UPA 2010.
- Aertsen, I. & M. Wouters, ‘De impact van een verkeersongeval. In gesprek met de auteurs Fleur van der Bij en Sabine Cocquyt’, *Tijdschrift voor Herstelrecht* 2019-19(3), p. 58-67.
- Agnew, L., V. Johnston, M.L. Ludvigsson, G. Peterson, T. Overmeer, G. Johansson & A. Peolsson, ‘Factors associated with work ability in patients with chronic whiplash-associated disorder grade II–III: A cross-sectional analysis’, *Journal of rehabilitation medicine* 2015-47(6), p. 546-551.
- Akkermans, A.J., ‘Achieving Justice in Personal Injury Compensation: The Need to Address the Emotional Dimensions of Suffering a Wrong’, in: P. Vines & A.J. Akkermans (red.), *Unexpected Consequences of Compensation Law*, Oxford: Hart Publishing 2020, p. 15-38.
- Akkermans, A.J., *Reforming personal injury claims settlement: paying more attention to emotional dimension promotes victim recovery*, Amsterdam: 2009.
- Akkermans, A. & J. Hulst, ‘De niet-financiële impact van schadetoebrenging en hoe daaraan tegemoet te komen. Over excuses, actieve schadeafwikkeling en procedurele rechtvaardigheid’, *Tijdschrift voor Vergoeding Personenschade* 2014(4), p. 102-110.
- Akkermans, A. & K. Van Wees, ‘Het letselschadeproces in therapeutisch perspectief’, *Tijdschrift voor Vergoeding Personenschade* 2007(4), p. 103-118.
- Atchison, M. & A. McFarlane, ‘Clinical patterns of acute psychological response to trauma’, in: *The aftermath of road accidents: Psychological, social and legal consequences of an everyday trauma*, Londen: Routledge 1997, p. 49-58.
- Athanasou, J.A., Return to work following whiplash and back injury: a review and evaluation. *Medico-Legal Journal*, 2005-73(1), p. 29-33.
- Atherton, K., N.J. Wiles, F.E. Lecky, S.J. Hawes, A.J. Silman, G.J. Macfarlane & G.T. Jones, ‘Predictors of persistent neck pain after whiplash injury’, *Emergency medicine journal* 2006-23(3), p. 195-201.
- Bolitho, J., ‘Putting justice needs first: a case study of best practice in restorative justice’, *Restorative Justice* 2015-3(2), p. 256-281.
- Buitenhuis, J., P.J. de Jong, J.P. Jaspers & J.W. Groothoff, ‘Work disability after whiplash: a prospective cohort study’, *Spine* 2009-34(3), p. 262-267.

Iris Becc

- Cameron, I.D., 'Compensation and Health', in: P. Vines & A.J. Akkermans (red.), *Unexpected Consequences of Compensation Law* Oxford: Hart Publishing 2020, p. 39-58.
- Christie, N., 'Conflicts as property', *The British journal of criminology* 1977-17(1), p. 1-15.
- Elbers, N.A., K.A.P.C. van Wees & A.J. Akkermans, "Hij schreef dat hij contact op zou nemen zodra hij de tegenpartij had gesproken": letselschadeslachtoffers over hun belangenbehartiger', *Tijdschrift voor Vergoeding Personenschade* 2012(3), p. 102-113.
- Elbers, N.A., L. Hulst, P. Cuijpers, A.J. Akkermans & D.J. Bruinvels, 'Do compensation processes impair mental health? A meta-analysis', *Injury* 2013-44(5), p. 674-683.
- Ferrari, R. & H. Schrader, 'The late whiplash syndrome: a biopsychosocial approach', *Journal of Neurology, Neurosurgery & Psychiatry* 2001-70(6), p. 722-726.
- Grant, G.M., M.L. O'Donnell, M.J. Spittal, M. Creamer & D.M. Studdert, 'Relationship between stressfulness of claiming for injury compensation and long-term recovery: a prospective cohort study', *JAMA psychiatry* 2014-71(4), p. 446-453.
- Heron-Delaney, M., J. Warren & J.A. Kenardy, 'Predictors of non-return to work 2 years post-injury in road traffic crash survivors: Results from the UQ SuPPORT study', *Injury* 2017-48(6), p. 1120-1128.
- Hulst, J., A.J. Akkermans & S.V. Buschbach, *Excuses aan verkeersslachtoffers. Een onderzoek naar baten, effectiviteit en methode van het bevorderen door verzekeraars van het aanbieden van excuses aan verkeersslachtoffers*, Den Haag: Boom Media 2014.
- Huver, R., K.A.P.C. van Wees, A.J. Akkermans & N.A. Elbers, *Slachtoffers en aansprakelijkheid*, Amsterdam/Den Haag: Interfacultair samenwerkingsverband Gezondheid en Recht, Vrije Universiteit Amsterdam, WODC 2007.
- Keet, M., H. Heavin & S. Sparrow, 'Anticipating and Managing the Psychological Cost of Civil Litigation', *Windsor YB Access Just.* 2017-34(2), p. 73-98.
- Lindenbergh, S.D & P. Mascini, 'Schurende dilemma's in het aansprakelijkheidsrecht – De spanning tussen financiële en relationele compensatie', in: *Capita civilologie, Handboek empirie en privaatrecht*, Den Haag: Boom Uitgevers 2013.
- Miró, J., R. Nieto & A. Hugué, 'Predictive factors of chronic pain and disability in whiplash: a Delphi poll', *European Journal of Pain* 2008-12(1), p. 30-47.
- Murgatroyd, D.F., I.D. Cameron & I.A. Harris, 'Understanding the effect of compensation on recovery from severe motor vehicle crash injuries: a qualitative study', *Injury prevention* 2011-17(4), p. 222-227.
- Murgatroyd, D., K. Lockwood, B. Garth & I.D. Cameron, 'The perceptions and experiences of people injured in motor vehicle crashes in a compensation scheme setting: a qualitative study', *BMC public health* 2015-15(1), p. 423.
- Perspectief Herstelbemiddeling, *Jaarverslag 2019: herstellen doe je samen*, Utrecht: Perspectief Herstelbemiddeling 2020.
- Radanov, B.P., M. Sturzenegger & G.S. Di, 'Long-term outcome after whiplash injury. A 2-year follow-up considering features of injury mechanism and somatic, radiologic, and psychosocial findings', *Medicine* 1995-74(5), p. 281-297.
- Ruitenbeek-Bart, F., 'Per ongeluk verbonden', *Tijdschrift voor Herstelrecht* 2019-19(3), p. 3-7.
- Scholten-Peeters, G.G.M., A.P. Verhagen, G.E. Bekkering, D.A. van der Windt, L. Barnsley, R.A. Oostendorp & E. J. Hendriks, 'Prognostic factors of whiplash-associated disorders: a systematic review of prospective cohort studies', *Pain* 2003-104(1-2), p. 303-322.
- Shuman, D.W., 'The role of apology in tort law', *Judicature* 2000-83(4), p. 180-189.
- Spearing, N.M. & L.B. Connelly, 'Is compensation "bad for health"? A systematic meta-review', *Injury* 2011-42(1), p. 15-24.

- Sullivan, M.J., H. Adams, T. Rhodenizer & W.D. Stanish, 'A psychosocial risk factor-targeted intervention for the prevention of chronic pain and disability following whiplash injury', *Physical therapy* 2006-86(1), p. 8-18.
- Van Hoek, A. & G.J. Slump, *Inventarisatie herstelrechtelijke projecten en activiteiten in Nederland vanaf 1980 tot heden en buitenlandse voorbeelden*, Amsterdam: Stichting Restorative Justice Nederland 2011.
- Weijermars, W.A.M., W. Wijnen, N.M. Bos & G.J. Wijlhuizen, *Gevolgen van letsel dat is opgelopen bij verkeersongevallen: literatuur-en bronnenonderzoek*, Den Haag: SWOV 2014.
- Zehr, H., *The little book of restorative justice: Revised and updated*, New York: Good Books 2015.